

## МІСЦЕ ТА РОЛЬ ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ ТА АГРАРНО-ПРОМИСЛОВОГО СЕКТОРУ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ В ПРОМИСЛОВИМУ КОМПЛЕКСІ УКРАЇНИ

З набуттям Україною незалежності, переходом вітчизняної економічної системи до ринкових умов господарювання відбувається певна переорієнтація економіки західних областей України, достатньо динамічно розвивається рекреаційно-оздоровча сфера, туристична галузь тощо. Однак і в сучасних умовах промисловий комплекс та аграрно-промисловий сектор Західного регіону відіграє важливу роль у формуванні та розвитку як промислового комплексу нашої держави, так і її економіки загалом.

З метою дослідження промислового комплексу та аграрно-промислового сектору Західного регіону як складової промислового комплексу України коротко проаналізуємо значення економіки даного регіону в народному господарстві України загалом. Західний регіон України один з найбільш економічно-розвинених макрорегіонів (районів) України.

До його складу входить найбільша кількість областей — 7, а саме Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька.

Для даного регіону є характерною достатньо висока густота населення — 86 осіб на 1 км<sup>2</sup>, це в 1,1 рази більше, аніж в середньому по Україні. Більш густозаселеною є лише Донеччина, де густота населення перевищує аналогічний середньоукраїнський показник в 1,7 рази.

Ще однією характерною ознакою Західного регіону України є те, що він є найменш урбанізованим. Тобто на противагу решти макрорегіонів нашої держави як і України загалом тут все ще більше населення (на 2,2 %) проживає у сільській місцевості, аніж у містах. Так, показник урбанізації населення є на третину нижчим порівняно з середнім по Україні.

До особливостей даного макрорегіону можна віднести й те, що більшість (а по-суті всі, окрім Тернопільської) областей, що входять до його складу мають кордони з іноземними країнами.

Окремі економічні показники, що характеризують ступінь впливу кожного макрорегіону на формування економічних результатів України у різних сферах діяльності наведено у таблиці 1.

У структурі валової доданої вартості за видами економічної діяльності у 2004 році на добувну та обробну промисловість, а також на виробництво та розподілення електроенергії газу та води припадало загалом в Україні — 28,0 %, Волинській — 12,1 %, Закарпатській — 14,0 %, Івано-Франківській — 32,8 %, Львівській — 21,0 %, Рівненській — 27,4 %, Тернопільській — 17,2 % та Чернівецькій області — 15,5 % від загального обсягу по регіону.

Таблиця 1

Питома вага макроекономічних регіонів України за найважливішими економічними показниками, %  
(на початок 2006 р.)

Назва регіону	Валовий регіональний продукт (2004р.)	Зайняті економічною діяльністю	Основні засоби	Обсяги реалізованої промислової продукції	Продукція с/г-ва	Інвестиції в основний капітал
		2	3	4	6	10
Центральний	30,8	24,7	26,0	21,8	28,4	34,0
Донеччина	17,5	15,5	15,8	28,4	8,8	15,0
Західний	12,9	18,4	13,6	7,9	19,1	12,4
Придніпров'я	14,7	13,9	17,9	22,7	14,4	13,3
Причорномор'я	12,2	15,3	13,2	7,8	14,6	13,6
Харківщина	11,9	12,2	13,5	11,4	14,7	11,7
Україна	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Промислове виробництво є одним з головних елементів, що формують в економіку Західного регіону, однак вагомою є й роль сільського господарства.

В таблиці 2 наведено основні галузі спеціалізації промисловості в областях Західного регіону.

Таким чином економіка чотирьох областей Західного регіону має аграрно-промисловий характер розвитку (Волинська, Закарпатська, Рівненська та Тернопільська) інші ж три можна охарактеризувати як промислово-аграрні регіони (Івано-Франківська, Львівська, Чернівецька).

На Волині на кінець 2006 р. виробництвом промислової продукції здійснювали 829 підприємств. Найбільш розвинутими галузями промисловості області є: харчова, машинобудування, паливна, хімічна та промисловість будівельних матеріалів.

Закарпатська область має аграрно-індустріальну спеціалізацію господарства. За останні роки в господарстві області відбулися серйозні структурні зміни, які виражаються в збільшенні питомої ваги лісової, деревообробної, целюлозно-паперової і харчової промисловості. Лісова, деревообробна і целюлозно-паперова промисловість продукують заготовки з деревини, пиломатеріали, картон. Машинобудування і металообробка представлені виробництвом верстатів, гідравлічних пресів, виробів радіоелектронної промисловості. Легка промисловість спеціалізується на випуску швейних і трикотажних виробів, шкіряного взуття. Основну частку промислового виробництва Закарпатської області забезпечує харчова промисловість. Крім традиційних підприємств з переробки молока, м'яса, виробництва

Основні галузі спеціалізації промисловості в областях Західного регіону

№ п/п	Області	Галузі промисловості	Класифікація регіону
1	Волинська	машинобудування, харчова, харчопереробна, хімічна, промисловість будівельних матеріалів, паливна, вугільна, лісова, деревообробна	аграрно-промисловий
2	Закарпатська	лісова, деревообробна, лісохімічна, целюлозно-паперова, харчова, харчопереробна, машинобудівна, металообробка, легка, енергетична, гірничовидобувна	аграрно-промисловий
3	Івано-Франківська	хімічна, нафтова, нафтопереробна, газовидобувна, паливна, лісова, деревообробна, легка, харчова, харчопереробна	промислово-аграрний
4	Львівська	харчова, харчопереробна, машинобудівна, енергетична, деревообробна, целюлозно-паперова, легка, нафтова та нафтопереробна, газовидобувна, вугільна	промислово-аграрний
5	Рівненська	енергетична, хімічна, легка, лісова, деревообробна, харчова, промисловість будівельних матеріалів машинобудівна, металообробна	аграрно-промисловий
6	Тернопільська	харчова, харчопереробна, машинобудівна, металообробна, легка, промисловість будівельних матеріалів, деревообробна	аграрно-промисловий
7	Чернівецька	легка, харчова, харчопереробна, лісова і деревопереробна, хімічна, металообробна, приладо- і машинобудівна	промислово-аграрний

хліба та інших продовольчих товарів, в області є декілька плодоовочевих заводів, тютюнове виробництво, розвивається виноробство.

Промисловість є однією з провідних галузей економіки Івано-Франківської області.

Протягом останніх років намітилася стійка тенденція зростання обсягів виробництва промислової продукції в хімічній та нафтохімічній промисловості, що зумовлено, насамперед, оптимальним завантаженням потужностей нафтохімічного комплексу ЗАТ «Лукор», де суттєво зросли обсяги випуску поліетилену, етилену, пропілену, бензолу та іншої продукції. Майже третина промислового виробництва в області припадає на нафтовий та нафтопереробний комплекс, а близько 15 % промислового виробництва складає частка Бурштинської ТЕС.

У сільськогосподарському виробництві зайнята третина населення Прикарпаття.

В області функціонують 2 цукрозаводи, 14 підприємств з переробки молока, 3 м'ясопереробні комбінати, 3 спиртзаводи, та 2 пивзаводи.

Львівська область — індустріально-аграрний регіон. Більше половини промислового виробництва області забезпечують харчова промисловість, переробка сільськогосподарської продукції, машинобудування, виробництво та розподілення (транспортування) енергоносіїв.

Харчопереробна галузь займає значну частку у промисловості області. Тут зосереджено понад 130 потужних підприємств та більше 1200 малих переробних цехів.

Найбільший приріст виробництва спостерігається серед підприємств, що представляють пивоварну, спиртову і лікеро-горілчану, молокопереробну, безалкогольну, жиросімейну та кондитерську галузі.

Економіка області потужно представлена паливно-енергетичною галуззю.

Основними галузями спеціалізації Рівненської області є: сільське господарство, промисловість і будівництво. Основою промислової спеціалізації області є: електроенергетика, а саме виробництво атомної енергії, яка має загальнодержавне значення, хоч і представлена лише одним підприємством — Рівненською АЕС; хімічна промисловість, це передусім ВАТ «Азот», що продукує майже 10 % усіх мінеральних добрив виготовлених в Україні, Корецький завод «Радон» і Здолбунівський завод «Іскра», що виготовляють

близько 4 % від пластмасових товарів українського виробництва. В даному регіоні достатньо розвинена легка, лісова і деревообробна, харчова промисловості, а також промисловість будівельних матеріалів, дещо слабше — машинобудування і металообробка. Промисловий потенціал сконцентрований в містах Рівному, Дубно, Кузнецовське, що виготовляють близько 70 % усієї промислової продукції регіону (зокрема Рівне — понад 45 %). Основу економіки Тернопільської області складає промисловість і сільське господарство. У міжобласному розподілі праці промисловість області спеціалізується на виробництві продукції сільськогосподарського машинобудування, цукрової і електротехнічній галузях; у сільському господарстві — на зерновому господарстві і м'ясомолочному тваринництві.

Близько 50 % промислового виробництва області продукується у м. Тернопіль та Тернопільському районі. Перше місце за об'ємом промислового виробництва в області займає харчова промисловість. Друге місце у виробництві товарної продукції займає машинобудування і металообробка. Найбільш крупними підприємствами області є ВАТ «Тернопільський комбайновий завод» (бурякозбиральна техніка), ВАТ «Ватра» (освітлювально-технічні вироби), заводи радіотехнічної апаратури ВАТ «Оріон», «Сатурн» (Тернопіль), «Квантор» (Збараж), «Мікрон» (Бережани), машини для кормового виробництва і ремонту сільськогосподарської техніки (Кременець, Гусятин).

Тернопільська область є аграрно-промисловим регіоном. Розташування області в регіоні з високою щільністю населення обумовлює переважання тут трудомістких галузей господарства. До найбільш важливих галузей народного господарства області відносяться: харчова промисловість, машинобудування і металообробка, легка промисловість, промисловість будівельних матеріалів, мукомельно-круп'яна промисловість, деревообробна промисловість.

Провідне місце серед галузей промисловості області займає харчова, що переробляє сільськогосподарську сировину. У ній виділяються: цукрова, м'ясна, молочна, спиртова — горілчана, кондитерська, тютюнова, плодоовочевих консервна, мукомельна та інші галузі.

Чернівецька область відноситься до категорії індустріально-аграрних. Разом з традиційними галузями промисловості — легкою, харчовою, деревообробною — розвинуті хімічна, металообробна галузі, приладо- і машинобудуван-

ня. Регіон дає 100 % загальноукраїнського виробництва нафтоапаратури (ТОВ «Чернівецький машинобудівний завод»), близько 15 % панчішно-шкарпеткових виробів (АТ «Мальва»). Серед інших підприємств слід виділити: ПО «Чернівцілемаш» (в'язальні автомати і запасні частини для них), завод «Гравітон» (інтегральні схеми, товари складної побутової техніки), ВАТ «Кварц» (виробництво оптико-електронної техніки), ВАТ «Електронмаш» (засоби обчислювальної техніки) та АТ «Чернівецький хімзавод».

В області сформовано могутній інтелектуально-виробничий потенціал на підприємствах радіоелектроніки і приладобудування. Промисловий потенціал області формують понад 200 промислових підприємств, обсяг виробництва яких складає 0,4 % від промислового виробництва загалом по Україні.

У машинобудуванні провідні позиції займає виробництво нафтогазопереробного устаткування. У лісовій і деревообробній промисловості — виробництво пиломатеріалів, фанери, меблів; у промисловості будівельних матеріалів — виробництво цегли, толі, кераміки, залізобетонних конструкцій; у легкій промисловості — виробництво швейних і трикотажних виробів, бавовняних тканин; у харчовій промисловості — виробництво цукру, хлібобулочних виробів, спирту, соняшникової олії, м'яса, молока, плодоовочевих консервів.

Як свідчать офіційні статистичні дані в останні роки чисельність зайнятих в Україні хоча не істотно, проте зростає, аналогічна ситуація має місце і в Західному регіоні. Однак чисельність зайнятих у промисловому секторі все ще має тенденцію до скорочення, проте на відміну від України загалом, в Західному регіоні у 2006 році вперше спостерігалось зростання чисельності зайнятого населення у промисловості (таблиця 3). Ще однією особливістю Західного регіону порівняно з Україною загалом є те, що кожен п'ятий в нашій країні зайнятий у промисловості, однак у Західному регіоні питома вага зайнятих в даній галузі економіки дещо нижча і у 2006 році складала 14,5 %.

Достатньо високою є й питома вага збиткових підприємств у загальній кількості промислових господарюючих суб'єктів. У 2002 році вона була однаковою — 41,8 % для промислових підприємств як України загалом, так і Західного регіону. Проте на кінець 2006 року збиткових підприємств у Західному регіоні було на 3,6 % менше, а ніж по Україні загалом і їх питома вага складала 31,9 % від усіх промислових підприємств регіону. Щодо суми збитків промислових підприємств у Західному регіоні, то у 2006 році вони склали 1365,8 млн. грн., або 14,9 від аналогічних по промисловості України загалом.

Варто зазначити, що протягом 2002–2003 років сукупна результативність діяльності промислових підприємств Західного регіону була вкрай низькою, а точніше збитковою. Так фінансовий результат (сальдо) від звичайної діяльності до оподаткування суб'єктів господарювання в даній галузі склав — 579,5 та — 141,4 млн. грн. відповідно. Протягом наступних трьох років сумарна результативність промислових підприємств покращилася, що дозволило отримати прибутки, однак залишалася все ще достатньо низькою. Для прикладу, фінансовий результат (сальдо) від звичайної діяльності до оподаткування промислових підприємств Західного регіону у 2006 році склав лише близько 2,6 % від аналогічного отриманого по Україні загалом.

Майже третина інвестицій Західного регіону вкладється в основний капітал промисловості, по Україні даний показник не значно, але вищий. Так, для прикладу співвідношення інвестицій в основний капітал у промисловість до загального обсягу залучених інвестицій в 2006 році по Україні склало 38,2 %, в Західному ж регіоні дещо менше — 34,2 %, при чому даний регіон поступався за цим показником Україні протягом 2002–2006 років.

Вартість основних засобів промисловості у фактичних цінах Західного регіону на кінець 2006 року склала 55549,6 млн. грн. що становить 11,1 % від аналогічних по Україні загалом. Однак питома вага оборотних активів промислових підприємств Західного регіону у 2006 році становила лише 8,1 % від аналогічних по Україні.

Щодо ступеня зносу основних засобів у промисловості Західного регіону, то він мав тенденцію хоча до не значного, проте зменшення (з 53,8 % у 2002 році, до 51,5 % у 2005 році). Загалом в Україні ступінь зносу основних засобів продовжував зростати (з 54,5 % у 2002 році — до 57,9 % у 2005 році).

В Західному регіоні активно розвивається харчова промисловість та перероблення сільськогосподарських продуктів (таблиця 4).

Кількість промислових підприємств як у Західному регіоні, так і в Україні загалом зростає. Так у 2006 р. їх було відповідно на 5,7 % та 8,1 % більше, ніж у 2002 р. Однак протилежна тенденція має місце коли мова йде про суб'єкти господарювання харчової промисловості та сфери перероблення сільськогосподарських продуктів. Протягом досліджуваного періоду (2002–2006 р.) їх кількість навпаки знизилась в Західному регіоні на 9,5 %, а по Україні загалом на 8,0 %.

Кількість найманих працівників у промисловості протягом 2002–2006 років по Україні зменшилась на 6,3 %, а у Західному регіону на 9,5 %. Майже кожен шостий працівник зайнятий у харчовій промисловості та сфері перероблення сільськогосподарських продуктів в Західному регіоні був звільнений (середньорічна кількість найманих працівників зменшилась за даний період на 15,2 %, по Україні кількість найманих працівників у даному секторі промисловості залишилась майже не змінною (їх кількість зросла лише на 0,2 %).

Темпи росту, як і розмір оплати праці найманих працівників, протягом досліджуваного періоду у промисловості були дещо вищими, ніж у харчовій промисловості та сфері перероблення сільськогосподарських продуктів при чому як у Західному регіоні, так і в Україні загалом. Для прикладу, у 2006 році у промисловості наймані працівники отримували заробітну плату майже на 20 % вищу порівняно із зайнятими у харчовій промисловості та сфері перероблення сільськогосподарських продуктів.

Зростає й результативність діяльності промислового комплексу та аграрно-промислового сектору. Так, промисловістю Західного регіону та України загалом у 2003 році було виготовлено у вартісному вимірі майже на третину більше порівняно з попереднім роком продукції, аналогічна ситуація й у харчовій промисловості та сфері перероблення сільськогосподарських продуктів. У 2006 р. суб'єктами господарювання Західного регіону було реалізовано промислової продукції на 44,0 % більше, ніж в 2005 р., а по Україні лише на 17,7 %. Майже однаковими у 2006 році були темпи росту реалізованої продукції суб'єктами господарювання харчової промисловості та сфери

Роль промисловості Західного регіону у промисловому розвитку України

Показники промисловості	Одиниці виміру	Роки				
		2002	2003	2004	2005	2006
1	2	3	4	5	6	7
Зайняте населення у промисловості: Західний регіон Україна	тис. осіб	597,0 4386,2	573,9 4307,9	556,9 4077,1	550,5 4072,4	552,1 4036,9
Частка збиткових підприємств: Західний регіон Україна	%	41,8 41,8	38,0 39,9	34,1 37,5	34,3 36,5	31,9 35,5
Сума збитків підприємств: Західний регіон Україна	млн. грн.	1328,6 11329,0	1209,3 11943,8	1394,2 12950,5	970,8 8888,3	1365,8 9190,6
Фінансовий результат до оподаткування: Західний регіон Україна	млн. грн.	-579,5 2866,5	-141,4 7137,0	34,1 18936,9	773,6 28264,3	862,2 33656,8
Частка інвестицій в основний капітал (до загального обсягу по регіону): Західний регіон Україна	%	38,5 40,7	36,9 38,7	36,6 37,2	32,3 37,6	34,2 38,2
Основні засоби у фактичних цінах: Західний регіон Україна	млн. грн.	6038,6 339259,0	43131,9 362598,0	47744,4 420080,0	50955,2 463001,0	55549,6 501977,0
Ступінь зносу основних засобів: Західний регіон Україна	%	53,8 54,5	53,8 56,4	53,0 58,3	51,5 57,9	
Оборотні активи на кінець року: Західний регіон Україна	млн. грн.	12657,6 166334,7	15142,0 196186,6	16085,0 222637,0	19643,5 243346,4	23551,7 290520,3

перероблення сільськогосподарських продуктів у Західно-регіоні на 19,0 %, а по Україні загалом на 12,4 %.

Варто відзначити, що частка харчової продукції в обсязі реалізованої промислової продукції має тенденцію до зниження. На кінець 2006 року вона склала по Західно-регіону 19,4 %, в середньому ж по Україні лише 15,5 %.

Підсумовуючи наведене вище, можна констатувати, що промисловий комплекс та аграрно-промисловий сектор Західного регіону відіграє вагомий роль у формуванні та розвитку промислового комплексу України загалом. Окрім Львівської, Івано-Франківської та деякою мірою Чернівецької області, решта областей Західного регіону України можна віднести до аграрно-промислових регіонів України.

У промисловому комплексі й аграрно-промисловому секторі Західного регіону та загалом України намітилися позитивні тенденції. Хоча протягом 2002–2006 роках кількість промислових підприємств та чисельність зайнятих на них мала тенденцію до скорочення, що було типовим для промислової галузі як України, так і її Західного регіону. Відмінною була ситуація лише у 2006 році, оскільки у Західному регіоні чисельність зайнятих на промислових підприємствах дещо зросла, а саме на 2,1 тис. осіб. Кожне третє промислове підприємство в Україні збиткове, однак позитивом є те що частка збиткових підприємств як Західного регіону так і загалом по Україні має тенденцію до зниження. Сукупна результативність діяльності

промислових підприємств з року в рік зростає, так якщо в 2002–2003 роках суб'єктами господарювання Західного регіону було отримано на 579,5 та 141,4 млн. грн. більше збитків а ніж прибутків, то в 2004–2006 роках вона суттєво підвищувалась, а фінансовий результат до оподаткування складав вже 34,1, 773,6 та 862,2 млн. грн. відповідно.

Знос основних фондів промислового сектору економіки є достатньо високим, а найбільше 50 %, проте якщо по Україні загалом протягом досліджуваного періоду він продовжував зростати, то на промислових підприємствах Західного регіону мала місце протилежна тенденція, хоча не суттєво, але ступінь зносу основних фондів знижувався з 53,8 % у 2002 році — до 51,5 % у 2005 році.

Результативність діяльності суб'єктів господарювання промислового комплексу та аграрно-промислового сектору як Західного регіону так і України загалом зростає. За досліджуваний період спостерігалось зростання обсягів як виготовленої, так і реалізованої продукції, номінальна заробітна плата найманих працівників зайнятих в промисловості збільшилась відносно 2002 року в 2,6 рази, а в харчовій промисловості сфері перероблення сільськогосподарських продуктів в 2,3 рази.

Таким чином промислове виробництво та харчова промисловість залишаються єдиними з основних галузей економіки як Західного регіону, так і України загалом.

## Показники діяльності промислового комплексу та аграрно-промислового сектору Західного регіону та України

Показники	Одиниці виміру	Роки				
		2002	2003	2004	2005	2006
1	2	3	4	5	6	7
Кількість підприємств: Західний регіон промисловість в т. ч. харчова *	одиниць	10131	10405	10807	10819	10714
Україна		1999	1989	1964	1895	1809
промисловість		50302	52336	53497	54558	54408
в т. ч. харчова		9107	9167	8777	8607	8379
Середньорічна кількість найманих працівників: Західний регіон промисловість в т. ч. харчова *	тис. осіб	452	423	417	417	409
Україна		79	74	71	68	67
промисловість		3578	3416	3408	3416	3362
в т. ч. харчова		464	445	452	465	465
Середньомісячна номінальна заробітна плата найманих працівників: Західний регіон промисловість в т. ч. харчова *	грн.	380	474	600	788	995
Україна		336	404	485	632	772
промисловість		485	591	743	967	1212
в т. ч. харчова		423	496	597	780	986
Обсяг реалізованої продукції: Західний регіон промисловість в т. ч. харчова *	млн. грн. в діючих цінах	16056,1 <sup>1</sup>	21396,4 <sup>1</sup>	30032,5	32143,2	46295,3
Україна		4385,0 <sup>1</sup>	5579,7 <sup>1</sup>	6364,1	7564,0	9003,9
промисловість		201849,9 <sup>1</sup>	258465,8 <sup>1</sup>	400757,1	468562,6	551729,0
в т. ч. харчова		38553,3 <sup>1</sup>	48850,0 <sup>1</sup>	63387,4	76329,1	85822,0
Частка харчової продукції в обсязі реалізованої промислової продукції: Західного регіону	%	27,3 <sup>2</sup>	26,1 <sup>2</sup>	21,2	23,5	19,4
України		19,1 <sup>2</sup>	18,9	15,8	16,3	15,5

<sup>1</sup> обсяг виробленої продукції<sup>2</sup> частка харчової промисловості в обсязі виробленої продукції

## Література

1. Статистичний щорічник «Регіони України» / За ред. О. Г. Осауленка — К.: Держкомстат України, Ч. 2, 2006. — 807 с.
2. Статистичний щорічник України за 2005 рік / За ред.

- О. Г. Осауленка — К.: Держкомстат України, 2006. — 575 с.
3. Прядко В., Гилка М. Проблеми інвестування економіки західноукраїнського регіону // Економіка. Фінанси. Право. — 2001. — № 12. — С. 27.
4. www.industrial.ua